

AR EGZISTUOJA RADIKALI DEŠINĖ LIETUVOJE?

AURIMAS ZAREMBA

Straipsnyje nagrinėjama politinė radikali dešinė Lietuvoje. Aptarus radikali dešinės apibrėžimo problematiką, ideologines ir programines nuostatas, yra atliekamas Lietuvos politikos ekspertų interviu tyrimas, kuriuo siekiama nustatyti politinės radikali dešinės padėtį ir atsakyti į klausimą, ar egzistuoja radikali dešinė Lietuvoje? Apibendrinti tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad Lietuvoje nėra aiškių radikali dešinės politinių partijų, tačiau yra politikų, kuriuos galima priskirti šiai politinei kryptčiai, taip pat partijų, kurios savo veikloje naudoja radikali dešinės idėjas, retoriką ir simbolius. Tolesnis radikali dešinės likimas Lietuvoje priklausys nuo valstybės ekonominės, socialinės ir politinės raidos ypatumų.

Įvadas

Apie radikalią dešinę vis dažniau kalbama ne tik Europoje, bet ir Lietuvoje. Dešinieji radikalai tampa labiau girdimi, sėkmingai dalyvauja nacionaliniuose bei savivaldos rinkimuose, jų idėjos susilaukia vis didesnio atgarsio ir palaikymo visuomenėje. Ir Lietuvos žiniasklaidoje vis dažniau pasirodo pranešimų apie radikali dešinės veiksmus ar pasisakymus, politikams yra klijuojamos dešiniųjų radikalų

Aurimas Zaremba – Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto magistras (el. paštas: aurimas.zaremba@gmail.com).

© Aurimas Zaremba, 2013

Straipsnis įteiktas redakcijai 2013 m. sausio 29 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2013 m. rugpjūčio 5 d.

etiketės. Vis dėlto nėra aišku, kokia yra tikroji radikalios dešinės padėtis Lietuvoje, kiek paplitusios dešiniųjų idėjos, kokios partijos ir politikai atstovauja dešinei.

Užsienyje pastaruoju metu vis daugiau mokslininkų ima analizuoti klausimus, susijusius su radikalia dešine: tiriama šių partijų ideologija, sėkmės rinkimuose veiksniai, lyginama ir analizuojama situacija įvairiose Europos valstybėse. Postūmi šiems tyrimams davė radikalios dešinės partijų ir politikų sėkmė Europos valstybėse: Šveicarijoje, Norvegijoje, Suomijoje, Austrijoje, Vengrijoje, Danijoje ir kitose. Iš paribės politikų dešinieji radikalai tapo realia politine jėga, jų ideologija, anksčiau buvusi retorinio lygio, dabar tampa politikoje įgyvendinamų priemonių pagrindu, dešiniųjų radikalų pasisakymai vaidina svarbų vaidmenį formuojant visuomenės nuomonę tam tikrais kontroversiškais klausimais.

Kalbant apie svarbiausius užsienio autorių darbus politinių partijų ideologijų bei radikalios dešinės tema, visų pirma minėtinas Norberto Bobbio darbas „Kairė ir dešinė: politinė skirtis“ (2004), kuriame tiriama kairės ir dešinės politinė skirtis. Politinių partijų ideologijų analizę pateikia Władysław T. Kulesza („Mūsų laikų ideologijos“, 1998), Matthew Festenstein ir Michael Kenny („Political Ideologies: a Reader and Guide“, 2005), Charles Funderburk („Political Ideologies: Left, Center, Right“, 2006). Iš Lietuvos autorių darbų yra minėtina Ainės Ramonaitės sudaryta knyga „Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos“ (2009), Eglės Butkevičienės, Eglės Vaidelytės ir Giedriaus Žvaliausko straipsnis „Ideologija ir partinė veikla: Lietuvos partijų lyderių požiūris“ (2009), Vytauto Radžvilo sudaryta knyga „Lietuvos politinė dešinė: posovietinio reiškinių bruožai“ (2002), Vladimiro Laučiaus straipsnis „Idėjinių tapatumo problemos Lietuvos partinėje sistemoje“ (2005), Algio Krupavičiaus knygos „Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida“ (2004) ir „Politinės partijos Lietuvoje: atgimimas ir veikla“ (1996), Justino Dementavičiaus straipsnis „Liaudies nublokšti: Lietuvos partijų vertybiniai tapatumai ir jų raida“ (2008).

Nacionalizmas, kuris yra neatsiejama radikalios dešinės ideologijos sudedamoji dalis, analizuojamas keletu autorių: Ernest Gellner („Tautos ir nacionalizmas“, 1996), Benedict Anderson („Įsivaizduojamas bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą“, 1999), Merove Gijsberts, Louk Hagendoorn ir Peer Scheepers („Nationalism and Exclusion of Migrants: Cross-national Comparisons“, 2004). Etniškumą ir nacionalizmą, taip pat tapatybės politikos ir etninių konfliktų klausimus savo darbuose nagrinėjo ir Nortautas Statkus („Etniškumas ir nacionalizmas“, 2003; „Tapatybės politika etniniamis konfliktams reguliuoti“, 2004).

Radikalios dešinės politinės ideologijos ir politinių jėgų tyrimai prasidėjo XX a. viduryje JAV Daniel Bell darbu „The Radical Right“ (1963). Europoje daug dėmesio radikalios dešinės ideologijai ir politinėms partijoms imta skirti XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje. Buvo parašyta studijų, skirtų Vakarų Europai (Herbert Kitschelt – „The Radical Right in Western Europe – a Comparative Analysis“, 1996), Skandinavijai (Jens Rydgren – „Radical Right-wing Populism in Sweden and Denmark: Explaining Party System Change and Stability“, 2010), Šiaurės ir Rytų Baltijos valstybėms (Andres Kasekamp – „Radical Right-Wing Movements in the North-East Baltic“, 1999).

Nemažai autorių savo darbuose analizavo veiksnius, darančius įtaką radikalios dešinės sėkmei rinkimuose: Wouter van der Brug ir Meindert Fennema „The Support Base of Radical Right Parties in the Enlarged European Union“ (2006), Christopher Cochrane ir Neil Nevitte „Support for Far-Right Anti-Immigration Political Parties in Advanced Industrial States: Insiders, Outsiders and Economic Dissatisfaction“, Cas Mudde „Populist Radical Right Parties in Europe“ (2007), Marcel Lubbers, Merove Gijsberts ir Peer Scheepers „Extreme Right-Wing Voting in Western Europe“ (2002), Pippa Norris „Radical Right. Voters and Parties in the Electoral Market“ (2005) ir kiti. Atskirai paminėtinas David Pupovac darbas „Radical Right in Central and Eastern Europe; Voting Behavior in a Comparative Perspective“

(2009), kuriame įvardijamos Lietuvos radikalios dešinės partijos: jau nebeegzistuojančios Lietuvos nacionaldemokratų partija ir Lietuvos laisvės sąjunga bei savo veiklą tęsianti „Jaunoji Lietuva“.

Radikalios dešinės partijų sugebėjimą valdyti laimėjus rinkimus analizavo Andrej Zaslove („One Foot in One Foot out: Can Radical Right Populist Parties Govern?“, 2008). Nišinių partijų, kurioms priskiriamos ir radikalios dešinės partijos, rinkiminę konkurenciją savo knygoje tyrė Bonnie M. Meguid („Party Competition between Unequals“, 2008).

Taip pat paminėtini darbai, nagrinėjantys radikalios dešinės ideologiją ir sociologiją (Cas Mudde – „The Ideology of the Extreme Right“, 2003; Jens Rydgren – „The Sociology of Radical Right“, 2000). Radikalizacijos procesą nagrinėjo Ineke van der Valk ir Willem Wagenaar („The Extreme Right: Entry and Exit“, 2010).

Verta pasakyti, kad nors tyrimų, susijusių su radikalia dešine, skaičius užsienio šalyse nuolat didėja, Lietuvos akademiname pasaulyje šiam reiškiniui vis dar yra skiriama pernelyg mažai dėmesio. Čia paminėti galima nebent Lietuvos universitetų studentų rengiamus bakalauro ir magistro baigiamuosius darbus. 2005 m. Mykolo Romerio universitete Matas Kietis gynė darbą „Naujos fašizmo formos Europoje: kraštutinių dešiniųjų politiniai judėjimai Europos Sąjungoje“, 2008 m. Vytauto Didžiojo universitete Tomas Grigalevičius – „Ultradikalių politinių jėgų veikla Lietuvoje“ bei Andrius Marcinkus – „Radikalių dešiniųjų politinių jėgų įtaka ES politikai“, 2011 m. Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute Ugnius Antanavičius – „Radikalioji dešinė Lietuvos partinėje politikoje“ bei Vytautas Tomas Raskevičius – „Radikalios dešinės organizacijos Lietuvoje: ideologiniai aspektai“.

Atsižvelgus į tai, darosi akivaizdu, kad yra svarbu ir aktualu toliau tirti radikalią dešinę ir jos situaciją Lietuvoje, analizuoti jos ideologiją ir vertybių sistemą, vertinti vykstančius pokyčius.

Šiame straipsnyje pirmiausia yra aptariama radikalios dešinės apibrėžimo problematika. Vėliau, nustačius, kokiomis idėjomis ir

programinėmis nuostatomis remiasi radikali dešinė, pereinama prie Lietuvos politikos ekspertų interviu tyrimo, kuriuo renkama informacija apie radikalią dešinę mūsų šalyje, siekiama nustatyti Lietuvos radiklios dešinės idėjas bei vertybes, kurioms partijoms ir politikams jos yra būdingiausios, kas sąlygoja paramą šiai politinei jėgai bei kokios visuomenės grupės jai yra palankiausios, taip pat kokios yra radiklios dešinės perspektyvos Lietuvoje.

1. Radikalios dešinės politinės jėgos

Radikalios dešinės sąvoka politikos mokslų literatūroje pirmą kartą buvo pavartota Danielio Bello veikale „The Radical Right“ 1963 m. ir vėliau išplėtota Seymouro Martino Lipseto ir Earlo Raabo knygoje „The Politics of Unreason“ bei Richardo Hofstedterio darbe „The Paranoid Style in American Politics“¹.

Kalbant apie politinio spektro dešiniojo sparno radikalus yra vartojamos ne tik radiklios dešinės, bet ir ekstremistinės dešinės, naujosios dešinės, radikalus dešiniojo sparno populizmo sąvokos². Piero Ignazi pažymi, kad radiklios dešinės ir ekstremistinės dešinės sampratos labai dažnai yra laikomos tapačiomis³. Vis dėlto būtina šias sąvokas atskirti, pabrėžiant, jog ekstremistinė dešinė dalyvauja politiniuose veiksmuose, tačiau nesiekia laimėti rinkimų ir taip įgyti politinės galios⁴, jai priskirtinos tokios savybės kaip antiliberizmas, antidemokratiškumas bei antikonstituciškumas, o radiklios dešinės politinėms jėgoms šie bruožai nėra būdingi, jos, nors ir veikia libe-

---

¹ Ignazi P., *Extreme Right Parties in Western Europe*, Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 28.

² Norris P., *Radical Right. Voters and Parties in the Electoral Market*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, p. 40.

³ Ignazi, p. 28.

⁴ Zaslove A., *One Foot in One Foot out: Can Radical Right Populist Parties Govern?*, Swansea: Political Studies Association, Swansea University, 2008, p. 6.

raliosios demokratijos paribyje, kaip ir kitos politinės partijos, siekia laimėti rinkimus, patekti į valdžią ir taip įgyvendinti savo tikslus ir ideologines nuostatas bei atstovauti savo rinkėjams. Kad radikali dešinė – ne antidemokratinė, yra labai svarbus aspektas, nes dauguma Europos rinkėjų pritaria demokratinėms idėjoms ir antidemokratinės partijas laiko nelegaliomis⁵.

Kaip minėta, yra vartojamos ir naujosios dešinės arba radikalaus dešiniojo sparno populizmo sąvokos, tačiau su naujosios dešinės terminu labiau yra susijusi ideologija, propaguojanti rinkos ekonomiką ir antietatizmą⁶, o ypač pastebimas populizmas nėra būdingas visai radikalioms dešinės politinių partijų šeimai ir kartu yra priskirtinas kitoms partijoms iš visų politinio spektro vietų. Todėl šios sąvokos nėra labai tikslios ir nebus toliau vartojamos šiame straipsnyje.

Populiariausių sąvokų, kurios vartojamos kalbant apie radikalią dešinę, ir joms priskiriamų bruožų sąrašas pateikiamas 1 lentelėje.

Kaip matome iš 1 lentelės, daugiausia užsienio šalių autorių vartoja radikali dešinė ir ekstremistinė dešinė sąvokas. Vis dėlto dera atkreipti dėmesį į tai, kokie bruožai šioms sampratomis yra priskiriami. Matome, kad ekstremistinei dešinei priskiriamos savybės, prasilenkiančios su demokratinės politikos principais: antikonstituciumas, antidemokratiškumas, o radikali dešinė laikoma nacionalistine, autoritarine, taikančia išskyrimo kriterijus, radikaliai veikiančia, tačiau nekovojančia su demokratija ar konstitucijoje įtvirtinta tvarka.

Atsižvelgiant į tai, šiame straipsnyje bus vartojama radikali dešinė sąvoka, radikalią dešinę suvokiant kaip politinių partijų šeimą, kuriai būdinga ideologija, besiremianti nacionalizmu, išskyrimo kriterijų taikymu bei stiprios valstybės idėja, ir radikalus, nepripažįstantis kompromisų, veikimo būdas.

⁵ Rydgren J., *The Populist Challenge: Political Protest and Ethno-Nationalist Mobilization in France*, New York: Bergham Books, 2004, p. 213.

⁶ Norris, p. 40.

1 lentelė. Radikalios dešinės samprata

Sąvoka	Autoriai	Priskiriami bruožai
Radikalios dešinės	J. Aicholzer, S. Kritzinger, M. Wagner, E. Zeglovits, D. Art, M. Mikenberg, P. Norris, D. Pupovac, J. Rydgren, W. Van der Brug, M. Fennema, A. Zaslove, H. Kitschelt	Nacionalistinė, autoritarinė ⁷ , taikanti išskyrimo kriterijus ⁸ , pasitelkianti radikalius veiklos metodus ⁹ , siekianti radikalių permainių ¹⁰
Ekstremistinė dešinė	O. Anastasakis, K. Arzheimer, M. Lubbers, M. Gijsberts, P. Scheepers, P. Ignazi, C. Mudde, I. Vam der Valk, W. Wagenaar	Antisisteminė, antiliberali, antidemokratiška, antikonstituciška, nacionalistinė ¹¹
Naujoji dešinė	B. O. Tamir, I. B. Warren, P. A. Taguieff	Antietatistinė, proliberali ¹²
Radikalus dešiniojo sparno populizmas	L. Helms, H. G. Betz	Autoritarinė, nacionalistinė, populistinė ¹³

Kaip pažymi Pippa Norris, radikalios dešinės terminas yra vertingas ir tuo, kad leidžia išvengti išankstinio nusistatymo šių partijų atžvilgiu, atsisakant tokių terminų kaip antisisteminė, populistinė, antiimigracinė ar nacionalistinė¹⁴.

Kairės–dešinės dichotomijoje, kuri šiuo metu, nors ir darosi mažiau apčiuopiama, išlieka būdinga daugeliui Europos valstybių¹⁵ ir kurioje savo pažiūras identifikuoja absoliuti dauguma politinių parti-

⁷ Arzheimer K., „Electoral Sociology: Who Votes for the Extreme Right and Why – and When?“, *The Extreme Right in Europe. Current Trends and Perspectives*, Göttingen: Vendenhoeck & Ruprecht, 2012, p. 37.

⁸ Pupovac D., „Classifying Radical Right Parties; a Comparative Analysis of Clustering Methods“, *ECPR Graduate Conference, Dublin*, 2010, p. 4.

⁹ Minkenbergs M., *The Radical Right in Europe: An Overview*, Gutersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung, 2008, p. 12.

¹⁰ Goodwin M., Ramalingam V., *The New Radical Right: Violent and Non-Violent Movements in Europe*, London: Institute for Strategic Dialogue, 2012, p. 9.

¹¹ Arzheimer, p. 37.

¹² Ignazi, p. 29.

¹³ Arzheimer, p. 37.

¹⁴ Norris, p. 41.

¹⁵ Ignazi, p. 18.

jų ir rinkėjų¹⁶, radikali dešinės politinių partijų šeima užima labiau į dešinę nuo konservatyviųjų jėgų nutolusias pozicijas, tačiau išlaiko tam tikrą atstumą nuo kraštutinių dešiniųjų.

Vis dėlto yra svarbu pažymėti, kad kairės–dešinės politiniame spektre nėra aiškių ribų, skiriančių radikalią dešinę nuo kitų politinių partijų šeimų, ši skirtis atsiranda tik tiriant konkrečių partijų santykį su kitomis partijomis, be to, šiai skirčiai įtaką daro ir besiskiriančios viena nuo kitos partinės sistemos skirtingose valstybėse¹⁷.

Radikali dešinės politinės partijos įeina į daugumos Europos šalių parlamentų sudėtį, daugiausia rinkėjų balsų iš radikali dešinės partijų paskutiniuose nacionaliniuose rinkimuose gavo Šveicarijos liaudies partija – 26,60 % rinkėjų balsų, Norvegijos Pažangos partija (22,90 %), „Tikrųjų suomių“ partija (19,10 %), Austrijos laisvės partija (17,54 %) ir Jobbik partija Vengrijoje, kuri gavo 16,67 % balsų. Todėl galima konstatuoti, kad radikali dešinė yra tapusi realia Europos valstybių politinio gyvenimo jėga.

Radikali dešinės partijų iškilimas gali būti aiškinamas skirtingai. Vakarų Europoje radikali dešinė ėmė formotis XX a. aštuntajame ir devintajame dešimtmečiuose kaip reakcija į postmodernizmo sukeltas permainas socialiniame, kultūriniame ir politiniame gyvenime. Iš pradžių buvo manoma, kad postmodernizmo sukeltų problemų sąlygotos permainos bus naudingos politinei kairei, tačiau iš tiesų jos buvo palankesnės radikaliai dešinei¹⁸.

Vakarų Europoje radikali dešinės iškilimą lydėjo kairės liberalinių, daugiausia žaliųjų partijų atsiradimas. Radikali dešinė buvo suprantama kaip materialistų reakcija į postmaterialistines liberalines kairės idėjas ir jos siekė kelti aplinkosaugos problemas, kurti naujas

¹⁶ Ramonaitė A. et al., *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 15.

¹⁷ Ignazi, p. 31.

¹⁸ Pupovac D., „Radical Right in Central and Eastern Europe; Voting Behavior in a Comparative Perspective“, *Fourth Annual Doctoral Conference, Budapest, Central European University*, 2009, p. 1.

moralės koncepcijas, atrasti naujų politinio dalyvavimo būdų ir sukurti daugiakultūrės visuomenės viziją.

Vidurio ir Rytų Europoje kairės libertarinėms partijoms nėra ir nebuvo reikšmingai atstovaujama politiniame gyvenime, todėl radikali dešinė negalėjo formuotis kaip atsvara joms. Daugiausia Vidurio ir Rytų Europoje radikali dešinė partijos kūrėsi kaip daug platesnės antikomunistinės koalicijos dalis¹⁹.

Radikali dešinė politinių partijų iškilimas gali būti aiškinaamas ir pasitelkiant protesto balsavimo modelį. Protesto balsavimas apibrėžiamas pagal tai, kokie motyvai lemia būtent tokį balsavimo pasirinkimą. Šiuo atveju pagrindinis balsavimo motyvas – parodyti nepasitenkinimą politiniu elitu. Radikali dešinė politinės partijos yra suprantamos kaip elito atstumtos, todėl balsavimu už tokias partijas ir siekiama įbauginti politinio elito atstovus²⁰.

Kalbant apie protesto balsavimą būtina pabrėžti, kad šiuo atveju politinės pažiūros nėra svarbus veiksnys, balsuojama ne tam, kad būtų pakeista viešoji politika, bet tam, kad būtų parodytas nepasitenkinimas esamu politiniu elitu²¹.

Dar vienas labai svarbus veiksnys kalbant apie radikali dešinė partijų sėkmę yra kitų politikos veikėjų elgesys jų atžvilgiu. Stipriausių ir įtakingiausių centro–kairės ir centro–dešinės politinių partijų strategija ir elgesys radikali dešinė partijų atžvilgiu yra kritiškai svarbūs pastarųjų partijų populiarumui ir sėkmei rinkimuose²².

Siekdamos apriboti radikali dešinė politinių partijų įtakos didėjimą ir sėkmės rinkimuose tikimybę, tradicinės partijos turi pačios į politinę darbotvarkę įtraukti klausimus, kuriuos vėliau galėtų išnaudoti radikali dešinė. Tai pasakytina apie imigracijos problemas, įvairius su kitataučių integracija susijusius klausimus. Tradicinės partijos neturi vengti kalbėti apie korupciją ar kitas valdžios problemas ir turi

¹⁹ Ten pat, p. 3–4.

²⁰ Van der Brug W., Fennema M., „The Support Base of Radical Right Parties in the Enlarged European Union“, *Journal of European Integration* 5/31, 2009, p. 594.

²¹ Ten pat, p. 593–594.

²² Ten pat, p. 14.

stengtis kuo labiau mažinti atskirtį tarp rinkėjų ir politinės valdžios. Jei tradicinės partijos to nedaro, atsiranda galimybė tokias visuomenei aktualias, bet nepatogias problemas iškelti radikalioms dešinėms politinėms partijoms. Labai svarbu pažymėti, kad iškelusios naują problemą, rinkėjų akyse radikalioms dešiniosios, taip pat ir kitos nišinės partijos (žaliųjų ar regioninės) išsaugo tos problemos monopolį net ir po to, kai apie ją ima diskutuoti ir tradicinės partijos²³.

Čia reikia pažymėti, kad įvairios partijos tarpusavyje konkuruoja ne tik keisdamos savo poziciją tam tikros problemos atžvilgiu, bet ir kovodamos dėl tos problemos nuosavybės teisiu²⁴. Akivaizdu, jog radikalioms dešinėms politinėms partijoms, kurios paprastai akcentuoja ne daugiau nei keletą klausimų, ši nuosavybės teisė yra ypač svarbi. Tik išlaikydamos ją tokios partijos gali save sėkmingai pozicionuoti rinkėjų akyse. Be to, labai svarbu ir tai, kad visos nišinės partijos, kartu ir radikalioms dešinėms, turi mažiau galimybių keisti savo poziciją konkrečios problemos atžvilgiu²⁵. Ši aplinkybė dar kartą pabrėžia, kaip svarbu tokioms partijoms yra tai, kad rinkėjas tam tikrą problemą klausimą sietų būtent su jomis.

Paminėtina ir tai, kad radikaliai dešinei palanku, jog iš esmės yra sunykęs rinkėjų lojalumas ir ištikimybė tam tikroms politinėms partijoms, sumažėjęs tradicinių partijų narių skaičius ir apskritai susidaręs nepasitikėjimu ir įtarimais besiremiantis politinis klimatas²⁶.

1.1. Ideologija

Partijų ideologija yra suvokiama kaip normatyvinių idėjų apie žmogaus ir visuomenės prigimtį bei visuomenės organizaciją ir paskirtį visumą²⁷. Visų partijų veikla remiasi tam tikra ideologija ir suvoki-

---

²³ Ten pat, p. 15.

²⁴ Ten pat, p. 14.

²⁵ Ten pat, p. 15.

²⁶ Anastasakis O., *Extreme Right in Europe: A Comparative Study of Recent Trends*, London: London School of Economics, 2000, p. 14.

²⁷ Mudde C., *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester: Manchester University Press, 2000, p. 19.

mu, kaip turi būti tvarkoma valstybė, visuomenės narių santykiai ir apskritai šalies gyvenimas.

Radikalios dešinės ideologiją galima apibrėžti labai paprastai – tai pozityvi orientacija į tai, kas asocijuojasi su „mūsų“ grupe, ir antipatija viskam, kas asocijuojasi su „jais“ – bet kokia socialine ar etnine grupe, esančia už „mūsų“ grupės ribų²⁸. Radikalios dešinės ideologija gali būti atskleidžiama ir supriešinant tam tikras sąvokas: homogeniškumą su heterogeniškumu, universalizmą su partikuliarizmu, draugą su priešu, vidinę grupę su išoriniu pasauliu²⁹.

Skirtingi autoriai radikaliam dešinei priskiria įvairias ideologines nuostatas: radikalų nacionalizmą, etnocentrizmą, antikomunizmą, antipluralizmą, kultūrinį pesimizmą, militarizmą, įstatymu ir tvarka besiremiančios valdžios idėjas, autoritarizmą, vieno vado principą, be to, pažymima, jog radikali dešinė remiasi išskyrimo principu, nukreiptu prieš imigrantus, kitataučius, seksualines mažumas, oponuoja globalizacijai ir daugiakultūriškumui³⁰. Vakarų Europos dešiniųjų radikalų skiriamasis bruožas – antiimigracinės, su nacionalizmu susijusios nuostatos, o Vidurio ir Rytų Europoje radikali dešinė linksta į kraštutinį nacionalizmą, antisemitizmą ir neapykantą tautinėms mažumoms, šiam regionui būdingas ir didesnis euroskepticizmas³¹.

Reikia pažymėti, kad įvairių regionų ir valstybių radikalios dešinės partijų ideologija gali šiek tiek skirtis ir apimti nevienodą nuostatų ir vertybių rinkinį. Jei valstybėje yra daug imigrantų ir visuomenė į tai žiūri neigiamai, radikalios dešinės politinės jėgos pabrėš antiimigracines nuostatas, jei visuomenė nepakanti seksualinėms mažumoms – bus iškeliamas seksualinių mažumų teisių klausimas ir t. t.

---

²⁸ Vam der Valk I., Wagenaar W., *The Extreme Right: Entry and Exit*, Amsterdam: Anne Frank House, 2010, p. 19.

²⁹ Pupovac, 2010, p. 5–6.

³⁰ Mudde, p. 10–11.

³¹ Van der Brug, Fennema, p. 591.

Daugumai radikalios dešinės politinių partijų būdingas nacionalizmas, išskyrimo kriterijų taikymas ir stiprios valstybės idėja³². Šioms trimis sąvokoms galima priskirti ir anksčiau išvardytas radikalios dešinės ideologines nuostatas: su nacionalizmu glaudžiai siejasi etnocentrizmas, antikomunizmas, euroskepticizmas, išskyrimo kriterijai yra neatsiejami nuo ksenofobijos, antiimigracinių nuostatų, priešiško tautinėms ir nepakantumo seksualinėms mažumoms, stiprios valstybės idėja apima militarizmą, autoritarizmą, įstatymu ir tvarka besiremiančios valdžios idėją, antipliuralizmą ir vieno vado principą.

Svarbiausias nacionalizmo principas – savo tautos laikymas didžiausia vertybe. Taip pat yra pripažįstamas savo tautos pranašumas prieš kitas tautas, taip įtvirtinant tautų nelygybę. Nacionalistai tautą supranta kaip vientisą derinį ir nors pripažįsta, kad tauta yra pasidalijusi į tam tikras grupes, vis dėlto daug daugiau dėmesio skiria tam, kas tautą sieja, nei tam, kas ją skiria. Logiškas nacionalistinių svarstymų rezultatas yra tai, kad tautos interesai vertinami labiau nei atskiro individo. Pripažįstant, kad individai turi tam tikrų teisių, manoma, kad individo interesai jokiais būdais negali trukdyti tautos interesams³³.

Nacionalistų požiūriu gaivinti nacionalinį tapatumą yra būtinas patriotų uždavinys, nes „tik tautoje individai gali visiškai realizuoti savo kūrybines galias ir laisvę“³⁴. Nacijos išsaugojimas ir tarnavimas jai yra aukščiausia nacionalistų vertybė. Šiuo atveju nacionalinio tapatumo gynimas, nacijos arba tautos išsaugojimas betarpiškai siejasi su būtinybe apsaugoti savo tautos kultūrą ir gyvenimo būdą. Radikalios dešinės mąstymui yra būdingas kultūrinis pesimizmas bei suvokimas, jog įvairūs pokyčiai visuomenėje ir modernizacija griauja nusistovėjusią vertybių sistemą, kuri, kaip manoma, yra tautos ir

---

³² Mudde, p. 24.

³³ Kulesza W. T., *Mūsų laikų ideologijos*, Vilnius: Alma Litera, 1998, p. 25.

³⁴ Statkus N., *Tapatybės politika etniniam konfliktams reguliuoti*, Vilnius: Versus Aureus, 2004, p. 63.

visuomenės pagrindas. Todėl radikaliems dešiniams tradicinių, šeimos vertybių išsaugojimas ir propagavimas yra prioritetas.

Radikalios dešinės politinėms partijoms yra būdingas ir su nacionalizmu susijęs euroskepticizmas bei antikomunizmas, dešinieji radikalai yra priešiški didėjančiai Europos integracijai ir pasisako už savo valstybės savarankiškumo išsaugojimą ir stiprinimą.

Nacionalizmui artimas yra etnocentrizmas arba įsitikinimas, kad savas etnosas yra geresnis, pranašesnis ar teisingesnis už kitus etnosus³⁵. Etnosas čia suprantamas kaip žmonių grupė, kurios nariai tiki bendra kilme ir giminyste, skiria save nuo kitų grupių pagal kultūrinis ar fizinius bruožus³⁶.

Su nacionalizmu siejasi ir vidinio homogeniškumo bei išorinio uždaramo idėjos. Vidinio homogeniškumo principas reiškia, kad tik tam tikros tautos X atstovai turi teisę gyventi valstybėje X, visi kiti suprantami tik kaip laikini svečiai, kurių teisės apribotos, pabrėžiant, kad ne X tautai priklausantys asmenys neturi turėti politinių teisių. Išorinio uždaramo idėja teigia, kad valstybėje X turi gyventi visi tautai X priklausantys asmenys. Valstybė siejama su konkrečia tauta, o ši savo ruožtu – su tam tikra teritorija³⁷. Turint omenyje šias uždaramo idėjas nesunku suprasti, kodėl radikali dešinė yra nusistačiusi prieš globalizaciją, daugiakultūriškumą, didėjančią kultūros ir ekonomikos tarptautiškumą. Dešiniųjų radikalų atsakas į šiuos procesus – noras užsidaryti savo šalyje, apsaugoti savo nacionalinę kultūrą, gyvenimo būdą ir ekonomiką.

Su nacionalizmu yra susijusi ir stiprios valstybės idėja. Pripažįstant, kad geriausias būdas tautai egzistuoti – tai gyventi nacionalinėje valstybėje, kurioje etninės ir politinės tautos ribos sutampa, atsiranda poreikis šiuos tautos „namus“ stiprinti, tai yra turėti stiprią valstybę.

---

³⁵ Statkus N., *Tapatybės politika etniniams konfliktams reguliuoti*, Vilnius: Versus Aureus, 2004, p. 42.

³⁶ Statkus N., *Etniškumas ir nacionalizmas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 21.

³⁷ Mudde, p. 187.

Stiprios valstybės idėja gali pasireikšti įvairiai: kaip įstatymo bei tvarkos aukštinimas, autoritarizmas, vieno vado principas ar antiplurizmas. Visų pirma, gali būti pabrėžiama, kad yra būtinos griežtos baismės už įvairių įstatymų ar taisyklių pažeidimus. O tam, kad valstybėje būtų palaikoma griežta tvarka, reikia stiprios policijos, tiek personalo, tiek aprūpinimo ir kompetencijos prasme. Panašiomis idėjomis pasižymi ir autoritarizmo ideologija, kuri tiki griežta tvarka besiremiančia visuomene, kurioje nepaklusimas autoritetui yra baudžiamas, įstatymas ir tvarka išaukštinami, o moralizmas grindžiamas tradicinėmis vertybėmis. Autoritarizmą derėtų kildinti iš siekio apriboti individualizmą visuomenėje³⁸.

Neatsiejamas nuo radiklios dešinės stiprios valstybės idėjos yra vieno vado principas. Dažniausiai ir organizacinė radiklios dešinės partijų struktūra pabrėžia charizmatinio lyderio, apie kurį buriasi visi partijos nariai, vaidmenį. Stipraus vado idėja teigia, kad vienas žmogus – lyderis yra visos visuomenės širdis, turinti absoliučią valdžią. Jo valdžia yra nekvestionuojama ir jis vienintelis sprendžia, kas yra gerai, o kas – blogai visuomenei³⁹.

Radiklios dešinės vartojama antipartinė retorika taip pat yra siejama su stiprios valstybės idėja. Dešiniųjų radikalų suvokimu daugiapartinės sistemos ir tarp partijų kylantys nesutarimai silpnina valstybę ir jos autoritetą. Todėl dažnai pasisakymai yra nukreipiami prieš įsitvirtinusias tradicines partijas⁴⁰.

Dešinieji radikalai taip pat pasisako prieš pliuralizmą, visuomenės ir jos grupių susiskaidymą, jų suvokimu stipri valstybė – tai vieninga ir vienalytė valstybė. Neigdami pliuralizmą dešinieji radikalai propaguoja monizmo idėją, kuri atmets visuomenės ir valstybės atskyrimo galimybę, o individą be visumos ir valstybės laiko nieko vertu, tiki, kad individo ir visos visuomenės interesai turi sutapti.

---

³⁸ Pupovac, 2010, p. 5–6.

³⁹ Mudde, p. 188.

⁴⁰ Ten pat, p. 188.

Išskyrimo idėja yra suprantama kaip vienos grupės atskyrimas nuo kitos grupės gyvenimo remiantis tam tikrais kriterijais. Šie kriterijai gali būti tautybė, religiniai įsitikinimai, priklausymas tam tikrai socialinei klasei ar seksualinė orientacija.

Su išskyrimo kriterijų taikymu susijusi ir viena svarbiausių Vakarų Europos radikalių dešinės ideologinių nuostatų – antiimigracinės politikos propagavimas. Antiimigracinės nuostatos yra nukreiptos prieš konkrečią socialinę grupę – imigrantus, kurie suvokiami ne tik kaip ekonominė grėsmė, nes užima darbo vietas ir konkuruoja su vietiniais gyventojais darbo rinkoje, bet ir kaip kultūrinė grėsmė, keliama atvykėlių iš neeuropietišku šalių⁴¹.

Kalbant apie Vidurio ir Rytų Europą, reikia konstatuoti, jog šie regionai dar nėra susidūrę su tokio masto imigracija kaip Vakarų Europos šalys, todėl išskyrimo kriterijai dažniausiai nukreipiami ne prieš negausias imigrantų grupes, bet prieš įvairias tautines ar seksualines mažumas.

Su išskyrimo kriterijų taikymu susijusi ir dar viena – ksenofobijos – sąvoka. Ksenofobija yra suprantama kaip baimė, pyktis, priešiškumas grupėms, kurios suvokiamos kaip svetimos: užsieniečiai, imigrantai, politinio prieglobsčio prašytojai. Tai idėja, kad bet kas, kas yra svetimta, kelia grėsmę⁴². Kalbant apie nacionalizmo nuostatų ir išskyrimo kriterijų taikymą, išryškėja tam tikra radikalių dešinės ideologijos priešprieša: nors nacionalistiškai yra siekiama akcentuoti, kas tautą vienija ir sieja, taikant išskyrimo kriterijus iš visuomenės yra išstumiamos tam tikros grupės, kurios neatitinka dešiniųjų radikalų standartų. Su noru apginti tradicinių vertybių sistemą, nusistovėjusį gyvenimo būdą yra susijęs ir noras nuo visuomenės atskirti šį gyvenimo būdą griaunančias grupes – seksualines mažumas ir tam tikras socialines grupes. Pačia kraštutiniausia forma tai reiškia, jog

---

⁴¹ Lubbers M., Gijsberts M., Scheepers P., „Extreme Right-Wing Voting in Western Europe“, *European Journal of Political Research* 3/41, 2002, p. 349.

⁴² Mudde, p. 188.

tie asmenys, kurie neatlieka savo funkcijų arba išvis neturi savo vaidmens visuomenėje ir daro ją ligotą, turi būti iš jos pašalinti⁴³.

Taip pat pažymėtina, kad išskyrimo kriterijai taikomi ir kalbant apie politinius oponentus. Kitos politinės partijos gali būti vaizduojamos kaip priešiškos, siekiančios pakenkti ne tik radikaliai dešinei, bet ir visai visuomenei ar valstybei, jos interesams.

Reziumuojant radiklios dešinės ideologines nuostatas, galima konstatuoti, kad jos gali būti skiriamos į tris grupes: nacionalizmą, stiprios valstybės idėją bei išskyrimo kriterijų taikymą. Nacionalizmas sietinas su etnocentrizmu, antikomunizmu, euroskeptiškumu, vidinio homogeniškumo ir išorinio uždarumo idėjomis. Stiprios valstybės nuostata atsiskleidžia per militarizmą, įstatymų ir tvarka besiremiančios valdžios viziją, autoritarizmą, antipliuralizmą ir vieno vado principą, o išskyrimo idėjų taikymas apima antiimigracines nuostatas, ksenofobiją bei priešišumą tautinėms arba seksualinėms mažumoms. Konkretus tam tikros partijos ideologinių nuostatų rinkinys priklausys nuo to, kokia yra atitinkamos šalies socialinė, ekonominė, kultūrinė ir demografinė situacija.

1.2. Programinės nuostatos

Kaip ir kitos politinės, radiklios dešinės partijos savo ideologines nuostatas perteikia per politines programas. Vis dėlto reikia pasakyti, kad radiklios dešinės politinių partijų programos nėra pastovios, šios partijos daug dėmesio skiria patogiajai „priešo“ koncepcijai⁴⁴.

Nepaisant to, galima išskirti tam tikras nuostatas, būdingas radiklios dešinės politinėms programoms. Visų pirma, kultūros sferoje tokios partijos propaguoja tradicinę visuomenę, tam tikru lygmeniu besiremiančią krikščionybės principais, tautiškumą, nacionalinį iš-

---

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ Goodwin, Ramalingam, p. 16.

skirtinumą ir tapatumą. Neigiamai yra vertinama globalizacija⁴⁵ ir jos sukelti padariniai, daugiakultūriškumo idėjos.

Vadovaudamosi stiprios valstybės idėjomis radikalios dešinės partijos pasisako už griežtą nusikaltimų kontrolę ir griežtesnes bausmes už įstatymų pažeidimus⁴⁶.

Radikalios dešinės politinės partijos atsisako tradicinės, į žmonių socialinius sluoksnius orientuotos politikos programų. Užuot akcentavusios ekonomikos klausimus, šios partijos į viešąją erdvę kelia problemas, iki tol buvusias už politinės darbotvarkės ribų. Šios partijos yra linkusios koncentruotis į vieną ar daugiausia kelias problemas. Būtent tai ir išskiria radikalios dešinės partijas iš kitų politinių partijų. Dažnai rinkėjų radikalios dešinės partijos yra suvokiamos kaip vienos problemos partijos⁴⁷.

Pažymėtina, kad, palyginti su tradicinėmis partijomis, radikalios dešinės partijos turi mažiau galimybių keisti savo politinę programą ir pozicijas tam tikrais klausimais. Šios partijos netgi gali būti vadinamos savo „ideologijos įkaitėmis“⁴⁸. Jei jos pradėjo save pozicionuoti kaip antiimigracines ar nacionalistines, tai sunkiai tikėtina, kad ši jų pozicija pasikeis. Kitu atveju jos prarastų rinkėjus, kurie jas parėmė būtent dėl radikalių pozicijų.

Priklausomai nuo regiono specifikos, radikalios dešinės politinės partijos Europoje iš dalies skiriasi savo politinių programų turiniu. Svarbiausios Vakarų Europos radikalios dešinės politinių partijų programų nuostatos yra antiimigracinės. Partijos taip eskaluoja imigracijos procesą, jog yra dažnai vadinamos antiimigracinėmis. Imigraci-

---

⁴⁵ Schwarzmantel J., *Ideology and Politics*, Los Angeles: SAGE Publications, 2008, p. 40.

⁴⁶ Cochrane C., Nevitte N., „Support for Far-Right Anti-Immigration Political Parties in Advanced Industrial States: Insiders, Outsiders and Economic Disaffection“, *General Conference of the European Consortium for Political Research*, Pisa, University of Pisa, 2007, p. 1.

⁴⁷ Meguid B. M., *Party Competition between Unequals*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, p. 4.

⁴⁸ Ten pat, p. 15.

ja yra traktuojama kaip pagrindinė nedarbo, padidėjusio nusikalstamumo, dorovinio nuosmukio priežastis. Pabrėžiama, kad imigrantai iš vietinių atima darbo vietas, tarp jų klesti įvairios nusikalstamos veiklos, o savo puoselėjama kultūra jie griaua nusistovėjusias vakarietiškam gyvenimo būdui būdingas vertybes ir tradicijas.

Vidurio ir Rytų Europa kol kas nesusiduria su tokio masto imigracija, o imigrantų skaičius šiose valstybėse yra daug mažesnis, todėl čia dešiniosios partijos ieško kitų idėjų, kuriomis gali pritraukti rinkėjus ir sekėjus. Iš tokių idėjų yra tautinio ir kultūrinio tapatumo saugojimas, tradicinių vertybių propagavimas⁴⁹. Vidurio ir Rytų Europos radikalios dešinės partijos taip pat pasižymi euroskeptiškumu, neigiamomis nuostatomis tautinių ir seksualinių mažumų atžvilgiu.

Taigi svarbiausiomis radikalios dešinės programinėmis nuostatomis galima laikyti antiimigracines nuostatas, priešišką tautinėms ir seksualinėms mažumoms, nusistatymą prieš globalizaciją ir daugiakultūriškumą, euroskeptiškumą, tautiškumo ir tradicinio gyvenimo būdo propagavimą, siekį griežtinti nusikaltimų kontrolę bei didinti bausmes už įstatymų pažeidimus.

2. Lietuvos radikalios dešinės tyrimas

Siekiant gauti informaciją apie radikalios dešinės politines jėgas Lietuvoje, buvo pasirinktas ekspertų interviu tyrimas, kurio metu buvo apklausti septyni asmenys, dirbantys Lietuvos universitetų politikos mokslų fakultetuose arba katedrose. Šių asmenų interesų sritys yra politinių partijų studijos. Interviu atlikti su Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto bei Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto mokslininkais. Ekspertai buvo parinkti taikant tikslinės atrankos metodą. Tyrimas vykdytas 2012 m. birželio 11–spalio 25 d. Interviu trukmė – nuo 30 iki 60 minučių.

---

⁴⁹ Goodwin, Ramalingam, p. 15.

2 lentelėje pateikiamas respondentų sąrašas ir svarbiausi duomenys apie juos: mokslo institucija, mokslo laipsnis ir mokslinio darbo patirtis.

2 lentelė. **Interviu dalyvavusių respondentų aprašas**

Respondento kodas	Mokslo institucija	Mokslo laipsnis	Mokslinio darbo patirtis
A1	Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas	dr.	13 m.
A2	Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakultetas	dr.	14 m.
A3	Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakultetas	dr.	9 m.
A4	Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas	dr.	5 m.
A5	Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas	dr.	6 m.
A6	Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas	dr.	3 m.
A7	Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakultetas	dr.	9 m.

Ekspertams buvo užduota 13 atvirų klausimų, kuriais buvo siekta surinkti duomenis apie radikalią dešinės politinę jėgą Lietuvoje.

Pirmiausia, ekspertų buvo paprašyta apibūdinti politinį radikalumą ir tai, kaip jis pasireiškia Lietuvoje. Atsakydami į šį klausimą du respondentai paminėjo nesiskaitymą su politinio elgesio normomis ir nustatyta tvarka, be to, politinį radikalumą susiejo su tam tikrų permainių siekimu. Trys ekspertai teigė, kad Lietuvoje politinis radikalumas reiškiasi ribotai.

Kalbėdami apie Lietuvos radikalią dešinės idėjas ir vertybes, keturi ekspertai paminėjo tautiškumą bei priešišumą seksualinėms

mažumoms, trys – euroskeptiškumą, du – nacionalizmą ir antiimigracines nuostatas, po vieną respondentą įvardijo tradicinio gyvenimo būdo propagavimą, katalikiškąsias vertybes ir saviizoliacijos idėją.

Siekiant išsiaiškinti, kokia yra radikalios dešinės politinių jėgų padėtis Lietuvoje, respondentams buvo užduoti šeši klausimai. Pirmasis klausimas buvo apie tai, kokias mūsų šalies partijas galima priskirti radikaliai dešinei, antrasis klausė, kurios Lietuvos partijos, nors ir nebūdamos radikaliai dešinėsios, savo veikloje naudoja radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius. Trečiuoju klausimu norėta sužinoti, kurie politikai mūsų šalyje yra priskirtini radikaliai dešinei, ketvirtuoju – ar turime charizmatinių šios politinės srovės lyderių, kurie galėtų mobilizuoti ir konsoliduoti radikalios dešinės rinkėjus. Penktasis klausimas buvo apie Lietuvos partijų požiūrį į migraciją ir tautines mažumas, šeštasis – apie radikalios dešinės veiklą ir įtaką Lietuvoje.

Dauguma kalbintų ekspertų (4 iš 7) pažymėjo, kad Lietuvoje nemato aiškių radikalios dešinės pakraipos politinių partijų. Kaip teigė respondentas A2, Lietuvos partinei sistemai yra būdinga maža poliarizacija, o partijos koncentruojasi politinio spektro centre. A3, nors ir sakė, kad Lietuvoje nėra radikalios dešinės politinių partijų, pridūrė, kad mūsų šalies partijoms yra būdingas kai kurių radikalios dešinės idėjų propagavimas.

Trys ekspertai laikėsi kitokios nuomonės: A4 teigė, jog radikalios dešinės partija galima įvardyti Tautininkų sąjungą, A6 paminėjo „Jaunąją Lietuvą“, Lietuvos laisvės sąjungą (kol buvo) ir Lietuvos centro partiją, o A7 prie radikalios dešinės priskyrė Mindaugo Murzos politinę partiją, tačiau neįvardijo jos pavadinimo.

Verta pasakyti, kad iš čia paminėtų partijų vienos – Lietuvos laisvės sąjungos – jau nebėra, o kitos – Mindaugo Murzos Lietuvių tautos sąjungos – vaidmuo Lietuvos politiniame gyvenime yra daugiau nei minimalus.

Nors ir konstatavę, kad Lietuvoje nėra radikalios dešinės politinių partijų, ekspertai, paklausti, kokios partijos mūsų šalyje naudoja tam

tikras radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius, įvardijo net šešių partijų pavadinimus.

Dažniausiai buvo minima partija Tvarka ir teisingumas. A1 pažymėjo, kad ši partija, ypač savo gyvavimo pradžioje, pasižymėjo radikaliai dešinei būdingais bruožais. Tvarkos ir teisingumo partijos simboliškai, kaip artimą radikaliai dešinei, paminėjo respondentai A4 ir A5.

Trys kalbinti respondentai kaip turinčią radikalios dešinės bruožų įvardijo Tautininkų sąjungą. Be to, tautininkus, atsakydamas į ankstesnį klausimą, radikaliai dešinei priskyrė ir ekspertas A4. Reikia pažymėti ir tai, jog A7 teigė, kad radikalios dešinės retoriką, nors ir švelnesnę, buvo perėmusi ir Tėvynės sąjunga, kai į jos sudėtį įėjo Tautininkų frakcija.

Partiją „Jaunoji Lietuva“, kaip naudojančią radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius, paminėjo du respondentai. Be to, ją radikaliai dešinei kiek anksčiau jau buvo priskyręs ekspertas A6. Verta paminėti, kad „Jaunoji Lietuva“ 2011 m. savivaldybių tarybų rinkimų kampanijoje iškėlė didelį atgarsį sulaukusį šūkį „Be žydrų, juodų, raudonų ir be taboro čigonų“⁵⁰, kurį nesunku susieti su radikalios dešinės idėjomis bei retorika.

Lietuvos centro partiją, kaip naudojančią radikalios dešinės idėjas, retoriką ar simbolius, įvardijo A1, pabrėžęs šios partijos euroskepticizmą ir tautiškumą, šią partiją radikaliai dešinei kaip nacionalistinę jau anksčiau buvo priskyręs ir A6.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad nors Lietuvoje ir nėra aiškių radikalios dešinės politinių partijų, kitos partijos savo veikloje nevengia naudoti radikaliai dešinei priskiriamų idėjų, simbolių ar retorikos. Daugiausia radikalios dešinės poreikių pastebima partijoje Tvarka ir teisingumas, Tautininkų sąjungoje, Lietuvos centro partijoje bei partijoje „Jaunoji Lietuva“.

---

⁵⁰ D. Kuodytės padėjėjas rinkėjus agituoja šūkiu prieš „žydrus, juodus ir raudonus“, <<http://www.delfi.lt/news/balsuok2011/naujienos/dkuodytes-padejejas-rinkejus-agituoja-sukiu-pries-zydrus-juodus-ir-raudonus.d?id=41787103>>, 2012 11 07.

Kalbėdami apie politikus, daugiausia ekspertų – šeši iš septynių – kaip dešinįjį radikalą įvardijo Tvarkos ir teisingumo partijos nari Petrą Gražulį, šis politikas ypač išgarsėjo savo radikaliu elgesiu per 2010 m. Vilniuje vykusias homoseksualų eitynes. Iš šio renginio P. Gražulį kartu su Kazimieru Uoka, kuri dešiniuju radikalų pavadino trys ekspertai, išvesdino policija. Šiame renginyje taip pat aktyviai reišėsi ir dar vienas, trijų ekspertų kaip radikalus dešinysis įvardytas partijos „Jaunoji Lietuva“ pirmininkas Stanislovas Buškevičius⁵¹. Šie politikai aiškiai išsiskiria savo pažiūromis, nukreiptomis prieš seksualines mažumas.

Trys ekspertai kaip dešinįjį radikalą apibūdino Tautininkų sąjungos pirmininką Gintarą Songailą. Po du respondentus radikaliuos dešinės politikais įvardijo Tautininkų sąjungos narius Julijų Panką ir Marių Kundrotą, taip pat – M. Murzą. Reikia paminėti, kad J. Panka yra vienas Kovo 11-osios eitynių organizatorių, jis taip pat organizuoja baltiškosios kultūros stovyklas Dieveniškėse⁵². Abu šie renginiai yra plačiai aprašomi žiniasklaidoje, jiems klijuojamos nacionalizmo etiketės⁵³. Be to, J. Panka vadovauja ir Lietuvių tautinio jaunimo sąjungai, kuri pasižymi tautiškumo idėjų propagavimu. M. Murza ypač aktyviai pasireiškė kurdamas nacionalistines, antisemitines partijas: 2000 m. įkūrė Lietuvių nacionalsocialistinę partiją, 2007 m. – Vieningąjį nacionaldarbininkų sąjūdį, paskutinė šio veikėjo įkurta organizacija – Lietuvių tautos sąjunga.

Matome, kad Lietuvoje yra politikų, kurių pažiūros ir veiksmai atitinka radikaliuos dešinės nuostatas. Radikaliausiais dešinės atstovais Lietuvoje dera laikyti P. Gražulį, G. Songailą, K. Uoką ir S. Buškevičių.

Paklausus apie galimus radikaliuos dešinės charizmatinius lydečius, ekspertai buvo vieningi: charizmatinio radikaliuos dešinės ly-

⁵¹ *Homoseksualų eitynės baigėsi P. Gražulio ir K.Uokos išvesdinimu*, <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/homoseksualu-eitynes-baigesi-pgrazulio-ir-kuokos-ivesdinimu.d?id=32013329>>, 2012 11 05.

⁵² *Julius Pankos biografija*, <<http://julius.panka.lt/biografija/>>, 2012 11 06.

⁵³ *Kovo 11-ąją nacionalistai surengė eitynes Vilniuje*, <<http://www.15min.lt/gallery/show/kovo-11-aja-nacionalistai-surenge-eitynes-vilniuje-23475>>, 2012 11 06.

derio, galinčio konsoliduoti ir mobilizuoti tokių pažiūrų žmones, Lietuvoje nėra. Tiesa, galima paminėti, kad respondentas A1 pažymėjo, jog M. Murza turėjo charizmatiniam lyderiui būdingų savybių, tačiau jam nepavyko jų realizuoti, o A5 teigė, kad tokiu lyderiu galėtų tapti Artūras Zuokas, bet tam visų pirma turėtų suradikalėti jo pažiūros.

A6, kalbėdamas apie tai, kad Lietuvoje nėra radikalios dešinės lyderio, atkreipė dėmesį, jog ši priežastis gali būti pagrindinė, siekiant suprasti, kodėl radikali dešinė Lietuvoje neužima bent kiek tvirtesnių pozicijų. Charizmatinio lyderio svarbą radikalios dešinės politinėms jėgoms pabrėžė ir ekspertas A5.

Pažymėtina, kad šiuo klausimu išsiskyrė ekspertų A2 ir A7 nuomonės, nors abu respondentai teigė, kad charizmatinių lyderių nėra, tačiau A2 čia išvelgė nišą tokiam lyderiui iškilti, o A7 nurodė, jog lyderiui nelabai būtų ką mobilizuoti ir suvienyti.

Kalbėdami apie imigraciją, du respondentai pažymėjo, kad Lietuvos politinės partijos neturi aiškiai išreikštų nuostatų šiuo aspektu, nes Lietuva paprasčiausiai dar nesusiduria su didelio masto imigracija. O A5 teigė, kad tradicinių partijų nuostatos šiuo klausimu sutampa ir nėra pasisakoma prieš imigraciją. Akivaizdu, kad ekspertai nemato išsiskiriančių tam tikrų partijų pažiūrų imigracijos atžvilgiu, kurios yra būdingos radikalčiai dešinei.

Trys ekspertai manė, kad Lietuvos politinių partijų požiūris į tautines mažumas sutampa. Tiesa, čia atkreiptinas dėmesys, kad šiais klausimais kitokią nuomonę visada išsako Lietuvos lenkų rinkimų akcija ir Lietuvos rusų sąjunga. Du ekspertai išskyrė Tautininkų sąjungą, kaip priešišką tautinėms mažumoms.

Uždavus klausimą apie radikalios dešinės jėgų įtaką mūsų šalyje, kalbintų ekspertų nuomonės šiek šiek nesutapo. Penki ekspertai paminėjo, kad radikalios dešinės įtaką Lietuvoje yra minimali, o du respondentai prisiminė laikotarpį, kai Tautininkų sąjunga buvo įsiliejusi į Tėvynės sąjungos gretas, taip turėdama galimybę daryti ir tam tikrą įtaką Seime.

A6, kalbėdamas apie radikalią dešinę įtaką, pažymėjo, kad dešinieji radikalai yra laimėję keletą vietų Savivaldybių tarybų rinkimuose Kaune ir Šiauliuose, tačiau ir ten jų įtaka buvo nedidelė.

Reziumuojant galima teigti, kad radikali dešinė veikla Lietuvoje nėra pastebima, o jų įtaka nėra didelė. Neskaitant pavienių atvejų savivaldybių tarybų rinkimuose bei prisijungimo prie stambesnės partijos, dešinieji radikalai nėra iškovoję didelių pergalių nacionaliniuose ar savivaldos rinkimuose.

Apibendrinant klausimyno dalį, susijusią su radikalią dešinę padėtimi mūsų šalyje, galima konstatuoti, kad Lietuvoje nėra aiškių radikalią dešinę politinių partijų, tačiau kitos partijos savo veikloje nevengia naudoti radikaliai dešinei priskiriamų idėjų, simbolių ar retorikos. Prie tokių partijų priskirtinos Tvarka ir teisingumas, Tautininkų sąjunga, Lietuvos centro partija bei partija „Jaunoji Lietuva“. Radikalią dešinę politikais Lietuvoje dera laikyti P. Gražulį, G. Songailą, K. Uoką ir S. Buškevičių, tačiau nei tarp jų, nei tarp kitų mūsų šalies politikos veikėjų nėra charizmatinio lyderio, kuris paskui save galėtų vesti radikalią dešinę politines jėgas. Lietuvos politinės partijos nepasižymi aiškiai išreikštomis pozicijomis imigracijos ir tautinių mažumų atžvilgiu. Be to, reikia pažymėti, kad radikalią dešinę įtaka Lietuvoje nėra didelė.

Renkant informaciją apie radikalią dešinę palaikymą mūsų šalyje ekspertams buvo užduoti klausimai apie tai, kokie veiksniai daro įtaką radikalią dešinę politinių partijų sėkmei rinkimuose ir kokios visuomenės grupės Lietuvoje yra linkusios remti radikalią dešinę ir balsuoti už ją per rinkimus.

Imigrantų arba kitataučių skaičių, kaip svarbų radikalią dešinę sėkmei rinkimuose, paminėjo trys ekspertai. Respondentai pabrėžė, kad kuo didesnis imigrantų skaičius ar tautinės mažumos dydis, tuo didesnės paramos rinkimuose gali tikėtis radikalią dešinę politinės partijos.

Du respondentai paminėjo, kad svarbus yra nepasitenkinimo, nusivylimo jausmas, kurį sukelia didelė socialinė atskirtis, skurdas, nuvilti žmonių lūkesčiai. Taip pat buvo minima ekonominių krizių įtaka, bedarbių skaičius valstybėje.

A5 sakė, kad teigiama įtaką radiklios dešinės paramai turi politinis susvetimėjimas, tvarkos poreikis, A4 prie šių veiksmų pridėjo nepasitenkinimą tradicinėmis partijomis, A6 – nepasitikėjimą valdžia ar partine sistema. Šie veiksniai sukelia tam tikrų permainų ir pasikeitimų poreikį, kurį realizuoti gali radiklios dešinės politinės partijos.

Apibūdindami visuomenės grupes, kurios yra linkusios remti radikalią dešinę Lietuvoje, du respondentai pažymėjo, kad tai mažesnes pajamas gaunantys, prasčiau išsilavinę asmenys.

Radiklios dešinės rėmėjams respondentai priskyrė ir nusivylimo nuotaikas. A4 paminėjo, kad tai yra nusivylę demokratija asmenys, A7 teigė, jog šie žmonės yra nusivylę tautos „išskydimu“, korupcijos skandalais.

Buvo teigta, kad radiklios dešinės idėjoms imliausi turėtų būti asmenys, kuriems po Nepriklausomybės atkūrimo įvykusios reformos nebuvo naudingos, tačiau ekspertas taip pat pridūrė, kad Lietuvoje jie pasižymi prosovietinėmis nuostatomis, kurios visiškai nesiderina su radiklios dešinės ideologija.

Pensininkus ir vyresnio amžiaus žmones, kaip palankius radikaliai dešinei, įvardijo du ekspertai, kita vertus, kiti du respondentai teigė, jog šią politinę jėgą yra linkę remti ir jaunimas. Taigi nėra visiškai aišku, kurios amžiaus grupės asmenys yra palankiausi radikaliai dešinei.

Įdomią nuomonę išsakė A4. Jis teigė, kad pastovaus elektorato radikali dešinė Lietuvoje neturi, o daugumą balsų per rinkimus pelno megzdama asmeninius ir neformalius ryšius.

A6 konstatavo, kad radikalią dešinę remti turėtų lietuvių tautybės asmenys, kurių požiūris į komunistinį režimą yra radikalus.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvoje nėra aiškios visuomenės grupės, kuriai būtų būdinga parama radikaliai dešinei. Siekiant įvardyti bruožus, būdingus tokią paramą teikiantiems asmenims, galima paminėti, kad tokie žmonės turėtų būti iš žemesnių visuomenės sluoksnių, turėti prastesnį išsilavinimą ir gauti mažesnes nei viduti-

nės pajamas, šiems asmenims būdingas nusivylimo ir nepasitenkinimo jausmas.

Siekiant išsiaiškinti, kaip ekspertai vertina Lietuvos radikaliuos dešinės politinių jėgų perspektyvas, buvo užduoti trys klausimai: pirmasis apie tai, kokios sąlygos ir pokyčiai būtų palankūs radikaliuos dešinės įtakos didėjimui ir sėkmei rinkimuose, antrasis – kokios priemonės apribotų radikaliuos dešinės įtakos didėjimą mūsų šalyje ir trečiasis, apibendrinantis, klausimas apie radikaliuos dešinės perspektyvas Lietuvoje.

Du ekspertai kaip vieną svarbiausių palankių radikaliai dešinei veiksnių įvardijo charizmatinio lyderio atsiradimą. Taip pat buvo pabrėžta, kad būtina sulaukti, kol politinėje arenoje atsiras kas nors, kas akivaizdžiai užims radikaliuos dešinės pozicijas.

Tolesnį lietuvių ir lenkų santykių prastėjimą, tautinę nesantaiką kaip svarbiuos veiksnius paminėjo trys respondentai. Akivaizdu, kad šis konfliktas yra palankus radikaliai dešinei ir tolesnis jo stiprėjimas teiks progų radikaliuos dešinės atstovams įsivardyti lietuvių tautos gynėjais.

Ekspertai kaip palankias radikaliai dešinei įvardijo skirtingas ekonomines perspektyvas: viena vertus, buvo teigiama, kad dar viena ekonomikos krizė ir pakilęs nedarbo lygis būtų naudingi radikaliuos dešinės iškilimui, kita vertus, buvo minima ir augančios ekonomikos sąlygota padidėjusi imigracija į Lietuvą.

Su politine tradicinių partijų nesėkme radikaliuos dešinės perspektyvas susiejo A4, jis teigė, kad dešiniuos radikalams būtų naudinga, jei tradicinės partijos priimtų klaidingus sprendimus, susidurtų su įvairiomis problemomis ir toliau prarastų autoritetą.

Įdomią idėją iškėlė A7. Jis teigė, kad palankus Lietuvos radikaliai dešinei būtų dešiniųjų radikalų ir nacionalistų iškilimas kitose Europos valstybėse, kaip galimą to pagrindą jis įvardijo būtinybę pabrėžti savo savastį, tautiškumą.

Taigi matome, kad radikaliuos dešinės sėkmei yra būtini keletas veiksnių: visų pirma turi atsirasti charizmatinis lyderis ir politinė

jėga, kuri sugebėtų užpildyti radikalios dešinės nišą Lietuvoje, taip pat palankus radikaliai dešinei yra tolesnis lietuvių ir lenkų tautinės mažumos santykių prastėjimas bei tradicinių partijų nesėkmės. Dar viena ekonomikos krizė gali būti naudinga dešiniams radikalams, tuo atveju jei ji padidins nusivylusių, nepatenkintų esama padėtimi žmonių skaičių. Kita vertus, ir ekonomikos augimas gali sudaryti palankias sąlygas radikalios dešinės įtakai didėti, jei jis sąlygos smarkų imigracijos padidėjimą.

Kalbėdamas apie priemones, kurios apribotų radikalios dešinės įtakos didėjimą mūsų šalyje, A5 įvardijo nulinę toleranciją dešiniųjų radikalų veiksams ir įvairius teisinius apribojimus. Kiek kitokią nuomonę išsakė A7. Jis paminėjo, jog vien draudimais problema nebūtų sprendžiama, o tik nustumiami į šešėlį. A6 pažymėjo, kad, be jau esančių, didesnių teisinių apribojimų demokratinėje valstybėje nelabai ir gali būti. A4 taip pat pabrėžė, kad draudimai nebūtų efektyvi priemonė ribojant radikalios dešinės įtaką.

Socialinių problemų sprendimą atsakydami ši į klausimą paminėjo trys respondentai. Jie teigė, kad būtina mažinti socialinę atskirtį, ugdyti socialinę verslo atsakomybę, užtikrinti pažeidžiamiausių visuomenės grupių socialines garantijas, sąžiningumą socialinėje ir ekonominėje politikoje.

Apie pusiausvyrą tarp kairės ir dešinės, sveikos diskusijos svarbą užkertant kelią dešiniųjų radikalų įtakos didėjimui kalbėjo trys ekspertai.

Buvo paminėta ir tai, kad Lietuvos rinkimų sistema nėra palanki radikaliai dešinei iškilti, nes yra būtina arba perkopti 5 % rinkėjų balsų barjerą daugiamandatėje apygardoje, arba surinkti daugiau nei pusę rinkėjų balsų tam tikroje vienmandatėje apygardoje, o tai padaryti radikalios dešinės politinėms partijoms bent jau šiuo metu būtų labai sunku.

Vertinant radikalios dešinės perspektyvas Lietuvoje kalbintų ekspertų nuomonės išsiskyrė. Keturi respondentai pažymėjo, jog nemato tokių perspektyvų arba jos atsirasti gali tik toliau plėtojantis lietuvių ir

lenkų konfliktui, toliau blogėjant bendrai situacijai šalyje ir atsiradus atitinkamai politinei jėgai. Kita vertus, kiti trys ekspertai teigė, kad tokių perspektyvų yra. Buvo įvardyta, jog Lietuvoje yra neužimtos tiek radikalios kairės, tiek radikalios dešinės nišos, be to, egzistuoja radikalios dešinės idėjų poreikis, sukeltas tautiškumo stokos, aršaus, lietuviškumą neigiančio liberalumo bei politinio dialogo trūkumo.

Kaip matome, respondentų nuomonės skiriasi, tačiau galima teigti, jog susiklosčius tam tikroms, radikaliai dešinei palankioms aplinkybėms: atsiradus charizmatiniam lyderiui, toliau eskaluojant lietuvių ir lenkų konfliktą, tradicinėms partijoms patiriant nesėkmių vykdant ekonominę ir socialinę politiką, didėjant nusivylusių ir nepatenkintų žmonių skaičiui, yra reali tikimybė, kad radikalios dešinės įtaka mūsų šalyje ims didėti ir ši politinė jėga turės geras perspektyvas tolesnei veiklai. Kita vertus, įgyvendinus priemones, kurios užkirstų kelią radikaliai dešinės įtakos didėjimui – sprendžiant socialines visuomenės problemas, palaikant pusiausvyrą tarp kairės ir dešinės politinių idėjų ir partijų, didelių perspektyvų radikaliai dešinei Lietuvoje nebus.

Išvados

Nors kalbant apie dešiniojo sparno politikos radikalus yra vartojamos ir ekstremistinės dešinės, naujosios dešinės ir dešiniojo sparno populizmo sąvokos, tiksliausiai šią politinę jėgą apibūdina radikalios dešinės terminas – politinių partijų šeima, kuriai būdinga ideologija, besiremianti nacionalizmu, išskyrimo kriterijų taikymu bei stiprios valstybės idėja, ir radikalus, nepripažįstantis kompromisų veikimo būdas.

Radikalios dešinės ideologinės nuostatos gali būti skiriamos į tris grupes: nacionalizmo nuostatas, stiprios valstybės idėją bei išskyrimo kriterijų taikymą. Nacionalizmas sietinas su etnocentrizmu, antikomunizmu, euroskeptiškumu, vidinio homogeniškumo ir išorinio uždarumo idėjomis. Stiprios valstybės nuostata atsiskleidžia per militarizmą, įstatymu ir tvarka paremtos valdžios viziją, autoritarizmą, antipluralizmą ir vieno vado principą, o išskyrimo idėjų taikymas

apima antiimigracines nuostatas, ksenofobiją bei priešišumą tautinėms arba seksualinėms mažumoms. Konkretus tam tikros partijos ideologinių nuostatų rinkinys priklausys nuo to, kokia yra atitinkamos šalies socialinė, ekonominė, kultūrinė ir demografinė situacija.

Ideologiją išreiškiant per partijų programas, radikaliam dešinei būdingiausios yra šios nuostatos: antiimigracinės pozicijos, priešišumas tautinėms ir seksualinėms mažumoms, nusistatymas prieš globalizaciją ir daugiakultūriškumą, euroskeptiškumas, tautiškumo ir tradicinio gyvenimo būdo propagavimas, siekis griežtinti nusikaltimų kontrolę ir didinti bausmes už įstatymų pažeidimus.

Lietuva neturi aiškių radikalios dešinės politinių partijų, tačiau yra kitų partijų, kurios savo veikloje nevengia naudoti radikaliam dešinei priskiriamų idėjų, simbolių ar retorikos. Prie tokių partijų priskirtinos Tvarka ir teisingumas, Tautininkų sąjunga, Lietuvos centro partija ir partija „Jaunoji Lietuva“. Radikalios dešinės politikais Lietuvoje dera laikyti P. Gražulį, G. Songailą, K. Uoką ir S. Buškevičių, tačiau nei tarp jų, nei tarp kitų mūsų šalies politikos veikėjų nėra charizmatinio lyderio, kuris paskui save galėtų vesti radikalios dešinės politines jėgas. Radikalios dešinės įtaka Lietuvoje nėra didelė. Radikalios dešinės perspektyvas mūsų šalyje aiškiai įvardyti yra sunku, jos priklausys nuo to, kaip toliau klostysis socialinė, ekonominė, demografinė, kultūrinė bei politinė situacija Lietuvoje.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Anastasakis O., *Extreme Right in Europe: A Comparative Study of Recent Trends*, London: London School of Economics, 2000.

Arzheimer K., „Electoral Sociology: Who Votes for the Extreme Right and Why – and When?“, *The Extreme Right in Europe. Current Trends and Perspectives*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2012.

Cochrane C., Nevitte N., „Support for Far-Right Anti-Immigration Political Parties in Advanced Industrial States: Insiders, Outsiders and Economic Disaffection“, *General Conference of the European Consortium for Political Research, Pisa, University of Pisa*, 2007.

D. Kuodytės padėjėjas rinkėjus agituoja šūkiu prieš „žydus, juodus ir raudonus“, <<http://www.delfi.lt/news/balsuok2011/naujienos/dkuodytes-padejejas-rinkėjus-agituoja-sukiui-pries-zydrus-juodus-ir-raudonus.d?id=41787103>>, 2012 11 07.

Goodwin M., Ramalingam V., *The New Radical Right: Violent and Non-Violent Movements in Europe*, London: Institute for Strategic Dialogue, 2012.

Homoseksualių eitynės baigėsi P. Gražulio ir K. Uokos išvesdinimu, <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/homoseksualu-eitynes-baigesi-pgrazulio-ir-kuokos-ivesdinimu.d?id=32013329>>, 2012 11 05.

Ignazi P., *Extreme Right Parties in Western Europe*, Oxford: Oxford University Press, 2006.

Juliaus Pankos biografija, <<http://julius.panka.lt/biografija/>>, 2012 11 06.

Kovo 11-ąją nacionalistai surengė eitynes Vilniuje, <<http://www.15min.lt/gallery/show/kovo-11-aja-nacionalistai-surenge-eitynes-vilniuje-23475>>, 2012 11 06.

Kulesza W. T., *Mūsų laikų ideologijos*, Vilnius: Alma Litera, 1998.

Lubbers M., Gijssberts M., Scheepers P., „Extreme Right-Wing Voting in Western Europe“, *European Journal of Political Research* 3/41, 2002.

Meguid B. M., *Party Competition between Unequals*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Minkenbergs M., *The Radical Right in Europe: An Overview*, Gutersloh: Verlag Bertelsmann Stiftung, 2008.

Mudde C., *The Ideology of the Extreme Right*, Manchester: Manchester University Press, 2000.

Norris P., *Radical Right. Voters and Parties in the Electoral Market*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Pupovac D., „Classifying Radical Right Parties; a Comparative Analysis of Clustering Methods“, *ECPR Graduate Conference, Dublin*, 2010.

Pupovac D., „Radical Right in Central and Eastern Europe; Voting Behavior in a Comparative Perspective“, *Fourth Annual Doctoral Conference, Budapest, Central European University*, 2009.

Ramonaitė A. ir kt., *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2009.

Rydgren J., *The Populis Challenge: Political Protest and Ethno-Nationalist Mobilization in France*, New York: Bergham Books, 2004.

Schwarzmantel J., *Ideology and Politics*, Los Angeles: SAGE Publications, 2008.

Statkus N., *Etniškumas ir nacionalizmas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.

Statkus N., *Tapatybės politika etniniams konfliktams reguliuoti*, Vilnius: Versus Aureus, 2004.

Vam der Valk I., Wagenaar W., *The Extreme Right: Entry and Exit*, Amsterdam: Anne Frank House, 2010.

Van der Brug W., Fennema M., „The Support Base of Radical Right Parties in the Enlarged European Union“, *Journal of European Integration* 5/31, 2009.

Zaslave A., *One Foot in One Foot out: Can Radical Right Populist Parties Govern?*, Swansea: Political Studies Association, Swansea University, 2008.

SUMMARY

IS THERE THE RADICAL RIGHT IN LITHUANIA?

The main goal of the article is to analyze the situation of radical right in Lithuania and to answer the question whether there is the radical right in Lithuania. The article begins with a review of the problems of the definition of radical right; also the radical right ideology and programmed provisions are described. The situation of radical right in Lithuania is analysed through an interview study of experts of Lithuanian politics.

Two most commonly used definitions of right-wing radicals are radical right and extreme right. However, extreme right is related to anti-democratic and anti-system features which are alien to liberal democracy. Therefore, the 'term radical' right should be used, and radical right should be understood as a family of political parties which use ideology based on nationalism, the idea of a strong state and the use of exclusion criteria as well as the radical, uncompromised way of action.

Nationalism is related to ethnocentrism, anti-communism, euroscepticism, the ideas of internal homogeneity, and external isolation. The idea of strong state is revealed through militarism, society based on law and order, authoritarianism, the idea of one leader, and antipluralism. The use of exclusion criteria includes the growing opposition to immigration, xenophobia, and hostility to ethnic or sexual minorities.

The most representative provisions of a radical right party's political programs are a strong opposition to immigration, the negative attitude towards ethnic and sexual minorities, globalization, multiculturalism and euroscepticism, the emphasis on ethnicity and the traditional way of life, the desire to strengthen crime control and to increase penalties for violations of law.

There are no clearly expressed radical right parties in Lithuania. On the other hand, there are other parties that use the radical right ideas, symbols or rhetoric. Such are the Order and Justice Party, the Nationalist Union, the Lithuanian Center Party, and the party "Young Lithuania". The Lithuanian politicians Petras Gražulis, Gintaras Songaila, Kazimieras Uoka, and Stanislovas Buskevicius can be called radical right politicians. However, neither they nor other politicians of Lithuania can be described as charismatic leaders who can lead the radical right. It is difficult to identify the prospects of radical right in Lithuania; they will depend on the further development of the country's social, economic, demographic, cultural, and political situation.

Priedas. Ekspertų interviu klausimynas

1. Kaip Jūs apibrėžtumėte politinį radikalumą? Kaip jis pasireiškia Lietuvoje?
2. Kaip manote, kokios idėjos ir vertybės yra būdingiausios Lietuvos radikalai dešinei?
3. Kokias Lietuvos politines partijas priskirtumėte radikalai dešinei?
4. Kurios Lietuvos politinės partijos, nors ir nebūdamos radikalai dešiniošios, savo veikloje naudoja radikalias dešinės idėjas, retoriką ar simbolius?
5. Kuriuos Lietuvos politikus (nesvarbu, kokios jie partijos) priskirtumėte radikalai dešinei?
6. Kaip manote, ar Lietuvoje yra charizmatinių radikalias dešinės politinių lyderių, kurie galėtų konsoliduoti ir mobilizuoti šių pažiūrų asmenis bendrai aktyviai veiklai?
7. Kaip manote, ar Lietuvos politinės partijos bei politikai skiriasi savo požiūriu į tautines mažumas ir migraciją? Kurios Lietuvos politinės partijos ar politikai pasižymi radikaliais nuostatomis tautinių mažumų, migracijos klausimais?
8. Kaip vertinate radikalias dešinės atstovų veiklą Lietuvoje, užimamas pozicijas centrinėje ir vietos valdžioje, įtaką formuojant politiką? Kiek, Jūsų manymu, yra įtakingi radikalias dešinės atstovai?
9. Kokie veiksniai (socialiniai, ekonominiai, demografiniai, politiniai), Jūsų manymu, daro didžiausią įtaką radikalias dešinės politinių partijų sėkmei rinkimuose?
10. Kaip manote, kokios visuomenės grupės Lietuvoje yra linkusios remti radikalias dešinės politines partijas ir balsuoti už jas per rinkimus?
11. Kaip manote, kokios sąlygos ir kokie pokyčiai sudarytų palankias galimybes radikalias dešinės politinių jėgų sėkmei rinkimuose ir įtakos didėjimui mūsų šalyje?
12. Kaip manote, kokios priemonės apribotų radikalias dešinės įtakos didėjimą mūsų šalyje?
13. Kaip manote, kokios yra radikalias dešinės perspektyvos Lietuvos politinėje arenoje?